

VÝZNAM ARCHEOLOGIE PŘI ZKOUMÁNÍ HISTORIE DOLU JERONÝM V ČISTÉ

1. Úvod.

V roce 1967 se na staveništi jímek čisticí stanice odpadních vod v Písku narazilo na pozůstatky zlatorudného mlýnu – trámy, mlecí kameny a mnohé další součásti, o kterých nebylo žádných písemných dokladů a poznání tohoto místa se omezilo jen na vykopávky.

Tento fakt byl příčinou toho, že ještě téhož roku byl tento výzkum hornické památky zařazen mezi pracovní úkoly Archeologického ústavu ČSAV v Praze, a tak vlastně vznikla hornická, báňská, nebo též montánní archeologie. Úkolem tohoto oboru - montánní archeologie – je zkoumat důlní a těžební památky všeho druhu.

V uplynulých létech se sporadicky objevil článek z tohoto oboru v Studiích z dějin hornictví NTM, popř. na Hornické Příbrami. Systematicky se tím zabývá jen konference „Stříbrná Jihlava“ konaná každé tři roky od počátku tohoto tisíciletí. Další záležitosti tohoto druhu pak ještě podnikají manželé Večeřovi v Jeseníkách.

Montánní archeologie se rozběhla a v podstatě se zaměřila převážně na zlatodoly. Bylo to tím, že zlato se v ČR již dlouhodobě netěžilo a ložiska byla opuštěna. Převážná část ostatních ložisek užitkových surovin byla exploatována a takové výzkumy byly spíš na obtíž.

Navíc mohu zodpovědně říci, že se ve své snaze pomoci hornickým památkám se dosud havíři a archeologové mívají.

2. Archeologie ve Slavkovském lese.

V prostoru Slavkovského lesa jsme se setkali s montánní archeologií již v letech 1980 – 1985, když Dr. Zárybnický touto metodou zkoumal nález historické stoupy na cínovou rudu v lokalitě „Aluviální náplavy potoka Stoka“ RD Stannum.

Nyní se situace rapidně změnila, neboť po bezhlavém útlumu rudného hornictví v Čechách, se všechny rudné doly staly historií. Co se ještě dá, tak se nyní popisuje v různých publikacích, kde se hlavně sumarizují a zaznamenávají znalosti a encyklopedické informace o každém dole.

Při této příležitosti ale došlo i na již opuštěné doly, zvláště ty, které mohou reprezentovat hornictví a jeho dějinný vývoj. O posunu v tomto oboru mluví i to, že několik lokalit bylo již prohlášeno památkami. Prim zcela zaslouženě patří dolu Jeroným v Čisté.

Nález podzemních prostor starého cínového dolu panem Barochem se považoval za zajímavý a zásadní vyjádření k němu bylo na vážkách, neboť se stále kalkulovalo s tím, že by eventuálně ložisko mohlo být těženo.

Prohlášení dolu Jeroným za památku však bylo bodem obratu v nazírání na důl. Následná mohutná osvětová kampaň vedená Nadací Georgia Agricoly Region Slavkovský les, Rudnými doly Příbram (později Diamem Příbram) a mnohými jednotlivci, včetně prezentace jeho stavu místní i krajské samosprávě a též až na

vládní úrovni, přinesla své plody. Mezi ně patřilo i vyhlášení dolu Jeroným za národní kulturní památku v roce 2008.

3. Archeologická lokalita – důl Jeroným v Čisté.

Důl Jeroným je klasickou archeologickou lokalitou už z toho důvodu, že archeologie je věda, která se snaží o interpretaci dějin lidstva tam, kde nejsou písemné záznamy. A zde to platí obdobně.

O dolu Jeroným, nedaleko bývalého hornického města Čistá, nemáme mnoho písemných dokumentů. Existují dílčí zprávy o způsobech těžby a dění v lokalitě, ale mimo zásadního popisu důlního pole, se z nich vyčíst nedá.

První mapový podklad, který je dostupný, je až rukopisná mapa z roku 1891. Dnes již víme, že je, z hlediska obrazu dolu, velmi nedostatečná a podzemní prostory objevené ve 20. a počátkem 21. století jsou značně rozsáhlejší. Je docela možné, že jeho část, možná větší, není dosud přístupná.

V historických zprávách jsou popisy značně nevypovídající a je zřejmé, že žádný z pisatelů neznal úplný rozsah všech těžebních prací.

Historii dolu, a také historii jeho okolí, skládáme kousek po kousku, tak jak se nám daří doplnit nové údaje do mozaiky našich vědomostí.

4. Předměty archeologického výzkumu.

Zde se můžeme setkat s těmito projevy spojenými s hornictvím:

- A) projevy povrchové spojené s těžbou na povrchu.
- B) projevy povrchové spojené s doplňkovými činnostmi.
- C) projevy prací v podzemí přímo v podzemí.
- D) projevy prací v podzemí na povrchu.
- E) projevy ostatní - v zájmovém území.

Může však existovat i dělení jiné, dle místa nálezu a mohou zde být popsány projevy všechny. Protože se jedná o práci, která má na tyto záležitosti upozornit, dovoluji si upozornit na několik fenoménů zcela samostatně.

A) Projevy povrchové spojené s těžbou na povrchu

Je známo, že ložisko Čistá bylo nejdříve exploatováno povrchovým způsobem – rýžováním, a až později, při nálezu primárního zrudnění, došlo k zahloubení (Obr.1). Dle určitých odkazů byl vyrýžovaný cín kvalitnější cínů těžebního.

Pro rozsáhlost celého zájmového území nelze dosud rozsah těchto projevů sumarizovat a dosud se tímto nikdo nezabýval. Na základě dosavadních znalostí lze najít sejpy u zabořeného portálu předpokládané štoly Barbora. Sejpy, které byly v ploše čistecké paroviny, jsou následnou činností zcela smazány. Čeká nás ale průzkum okrajových partií u potoka Filz, i u potoků ostatních.

B) Projevy povrchové spojené s doplňkovými činnostmi.

Do této kategorie patří hlavně rybníky, které tvoří nedílnou součást každé báňské lokality. Výrazné jsou jejich hráze, ale nás bude zajímat i doba jejich vzniku, změny rozlohy rybníků a jejich funkce.(Obr.2)

Zajímavostí je rybník, nyní zcela zarostlý, cca 500 m východně od jámy Jeroným, který je umístěn ve svahu. Pomineme-li pracnost jeho vybudování, pořád zbývá ještě nejasnost na jeho využití.

C) Projevy prací v podzemí přímo v podzemí.

Zde můžeme tyto záležitosti opět rozdělit do několika skupin, ale není to účelem této práce. Ukážeme si jen některé nejcharakterističtější z nich.

- Ražby chodeb – můžeme je nalézt v obou částech dolu. Pokud hledáme nějaký spojovací prvek, tak lze konstatovat, že chodby jsou většinou lichoběžníkového charakteru a ve velmi úsporných profilech.(Obr.3 a 3a)

Dále je také charakteristická „hustota a směr vrypů“ ve stěnách těchto chodeb. Existuje teorie, že podle hustoty vrypů a směru jejich sklonu v chodbě, lze usoudit na směr ražby chodby.

Jiný charakter mají vrypy do stěn prostorných komor. Vrypy jsou delší, hlubší a hlavně nejsou tak hustě vedle sebe. Pokud známe metodu „sázení ohně“ víme, že hornina se prohřívala v zaoblených slupkách (v kružnicích), jejichž středem bylo ohniště. Želízkem se pak tyto slupky jen strhávaly dolů.(Obr.4 a 4a)

Dalším fenoménem v podzemí jsou niky(výseky) do stěn chodeb či komor, mající pravděpodobně podpurný charakter (Obr.5 a 5a). Upevnění podlažek, žebříků, pracovních plošin, větrných dveří atp. Někdy jsou v protilehlém páru, jindy jsou osamoceny. Nalézají se po celém dole, známo je jich asi 20 ks. Jsou různě velké, nejčastěji 15 x 15 cm.(Obr.6)

Ojedinelým případem je nika pro uložení důlního kahanu v bývalých SDD.(Obr.7)

Otazníkem č.1 v podzemí dolu Jeroným je ale tesaný komín značený VK1 v dolní části komory K31. Fascinuje zde pečlivost provedení. Komín je cca 8 m vysoký a jeho rozměry jsou 170 x 75 cm. Sloužil patrně jako komín spojovací. Proč ale byl tak pečlivě opracováván dosud nevíme.(Obr.8)

Otazníkem č.2 je pak výklenek“ vtesaný do chodby CH211(myší díry). Jedná se o poměrně rozlehlý výklenek, velmi přesně opracovaný, skládající se z několika se sbíhajících ploch s ostrými hranami tvořícími jakousi špici. (Obr.9 a 9a) Pro stísněnost prostoru je obtížné jej zdokumentovat. Jeho umístění v této zcela určité jen spojovací chodbě, však vůbec nevysvětluje jeho účel. Když si staříci dali takovou práci s jeho tesáním, nějaký důvod to mělo. Ale jaký??

Stěny chodby i tento výklenek je navíc velmi silně začerněn sazemí, tudíž to byl patrně mimo jiné, i nějaký kouřovod pro spaliny. Odkud a kam dosud nevíme.

Zcela jasným projevem těžební činnosti v podzemí jsou rozlehlé komory, vytvořené metodou „sázení ohně“. O vrypech do stěn a stropů komor zde již bylo hovořeno. Samostatným fenoménem je začernění stěn. Máme komory poměrně nezačerněné a některé zase mají strop jako uhl.(Obr.10) Naskýtá se vysvětlení, že v silně začerněných komorách se nejen těžilo, ale později sloužily jako sběrače-komíny na odvod spalin ze sousedních komor.

Je pochopitelné, že v komorách se začerněnými stropy nemohla poslední činností být těžba.

D) Projevy prací v podzemí na povrchu.

Pochopitelně, že prvním projevem je samotná ohlubeň těžní jámy. Do roku 2005 byla však známa jen jedna jáma – jáma Jeroným. O dalších jámách je hovořeno v jiném referátu, ale můžeme říci, že dnes víme, či velmi oprávněně uvažujeme o 6 jámách v tomto prostoru.

Dalším projevem důlní činnosti na povrchu jsou haldy. V celém prostoru komplexu Jeroným nemáme žádnou dominantní haldu. Jediným zachovaným odvalem je halda u zabořené štoly Prokop ve svahu Sklenného vrchu.

Kam se poděla hlušina nevíme, ale s ohledem na to, že při vrtech pro potřeby projekčních prací byla zjištěna vrstva suťového charakteru o tloušťce 2 až 5 m je předpoklad, že hlušinové haldy byly v bezprostřední blízkosti šachet a následnými zemědělskými pracemi zplanýrovány do poměrné roviny, stejně tak, jak se to stalo s pozůstatky po rýžování.(Obr.11)

Posledním projevem důlní činnosti na povrch jsou propady povrchu do podzemních prostor. U mnohých těchto propadlin ale neznáme vůbec situaci v podzemí a o těchto podzemních prostorách můžeme jen uvažovat. To je případ prakticky celé plochy lokality Na jamách.(Obr.12)

Mezi tyto projevy můžeme řadit i místa, která se nám v současnosti jeví jako možné zavalené portály štol. Jednak se jedná o předpokládanou odvodňovací štolu Barbora, a také o zavalený portál bezejmenné štoly SV od dolu Jeroným.

E) Projevy ostatní

Mezi tyto projevy řadím veškeré projevy lidské přítomnosti v zájmové oblasti, které potřebují prověření a výzkum.

Jako každý důl, tak i důl Jeroným měl svoje zázemí. Ze starých map můžeme dojít k závěru, že jedna důlní budova byla přímo v místě – Na Jamách. Ještě dnes jsou zde patrné základy. Bohužel, žádný archeologický výzkum kolem těchto základů se nekonal. Jsou známy jen pokusy několika „divokých“ archeologů, spíše hledačů pokladů či militářií.

Dalším místem jsou základy budov při portálu dědičné štoly v údolí Mlýnského potoka. Na staré mapě (1943) je toto místo označeno jako Alte Mühle. Pokud tam nějaká budova pro potřeby dolů byla, pravděpodobně byla časem přestavěna na mlýn a využívána byla jiným způsobem. Kdy se tak ale stalo, nevíme.

- budovy mimo důlní provoz

Dle záznamů bychom zde měli ještě najít kapli sv.Jana Křtitele a kapli Olivetské hory. Kaple sv.Jana Křtitele je i na nejstarších mapách, ale protože velmi rychle zanikla, lze ji jen přibližně lokalizovat. Dnes víme, že povrch v okolí dolů je tvořen z velké části hlušinou a tak je pravděpodobné, že základy zmizely spolu s vyrovnáváním terénu.

O kapli Olivetské hory víme jen, že se o ní zmiňuje Gnirs ve své knize o Uměleckých a historických památkách Loketského okresu. Dokonce uvádí, že zde byla socha Krista a čtyř evangelistů, a že byly později přemístěny do kaple podél cesty do Sokolova, ale bohužel neuvádí, kde tato kaple stála.

Na výšině S od Jeronýma lze nalézt ještě relikty, které připomínají svou konfigurací základy menších budov, ale účel staveb ani jejich existence není dosud ověřena.(Obr.13 a 13a)

Na novějších mapách je zde možno nalézt několik křížků, ale ty jsou v drtivé většině zcela zničeny.

Mimořádnými projevy na povrchu jsou pak pozůstatky činnosti v době existence vojenského újezdu Prameny. Jsou to zejména vybudované železobetonové bunkry, ale též okopy pro vojenskou techniku či zákopy.

5. Archeologické nálezy.

Protože šachtice Jeroným, nyní značená jako J1, a k ní přilehlé prostory byly známy a využívány do posledního okamžiku trvání dolu jako báňského závodu, nelze zde nalézt nic z drobných archeologických artefaktů, jako na jiných nalezištích.

Mezi drobnější nálezy zde patří výše uvedené výklenky vysekané ručně do stěn chodeb a komor. Zcela samostatným nálezem je nález dvou dřevěných, ručně dlabaných koryt, v sekci UG v bývalých SDD.(Obr.14)

Dalším výtvozem nalezeným v podzemí je výdřeva v sekci UR (Obr.15) V bývalých SDD bylo také nalezeno želízko.

6. Závěr.

V případě dolu Jeroným máme z archeologického hlediska značnou výhodu v tom, že celé území bylo již dříve opuštěno lidmi a že na něm nedošlo k výrazné výstavbě, a tím ke změně konfigurace terénu. Jediným rušivým vlivem byla masivní zemědělská výroba, která se hlavně podepsala na reliktech po rýžovacích pracích na čistecké parovině a částečně i působení vojenského výcvikového tábora.

Výše uvedený výčet všech možných zjištění na povrchu i v podzemí důlního komplexu bude nutno ověřit, právě metodou montánní archeologie.

V současné době došlo k dohodě o spolupráci s NPÚ v Lokti, kam důl Jeroným spadá a jsou již předběžně naplánovány akce směřující k mapování oblasti z hlediska montánní archeologie. Dále také došlo k navázání kontaktů se Západočeskou univerzitou v Plzni a realizace podílu studentské vědecké činnosti v oblasti montánní archeologie na lokalitách u dolu Jeroným.(Obr.16)

Za rok budeme určitě chytřejší a rádi Vás budeme informovat o dalším rozkrývání historie dolu Jeroným v Čisté, včetně jeho okolí.

Zdař Bůh.

Literatura, prameny:

Baroch F. – Čistá – Litrbachy – Jeroným, III.seminář o historickém podzemí, Stříbro 1987

Baroch F. – Stará důlní díla a speleologie, III.seminář o historickém podzemí, Stříbro, 1987

Holík L. - Cín a jeho těžba ve Slavkovském lese z pohledu archeologie,

Jangl L. – České hornické právo a báňská historie, Metodika báňsko-historického výzkumu, NTM Praha 2009

Kudrnáč J. – Dvacet let hornické archeologie v Čechách, SDH 21, RNTM 122, Praha 1991

Kukutsch, Stolárik – Povrchové útvary na lokalitě Čistá – Důl Jeroným, po ukončení báňské činnosti, Sborník HPVT, sekce T 7, Příbram 2008

Kukutsch, Vizuální monitoring na lokalitě Čistá, Důl Jeroným, Sborník HPVT, sekce T 8, Příbram 2009

Nováček K. – Klasifikace povrchových stop po zaniklé těžbě surovin (Příspěvek k metodice povrchového průzkumu), Studie z dějin hornictví 23, 7-11, NTM Praha 1993

Tomíček R. – Montánně-historický průzkum, Důl Jeroným – Čistá, manuskript, nevydáno, Horní Slavkov 2010

Tomíček R. – Montánně historický průzkum památky – Použití SHP ve specifických

podmínkách důlních děl, Seminář NPÚ Ústí n.L., září 2010

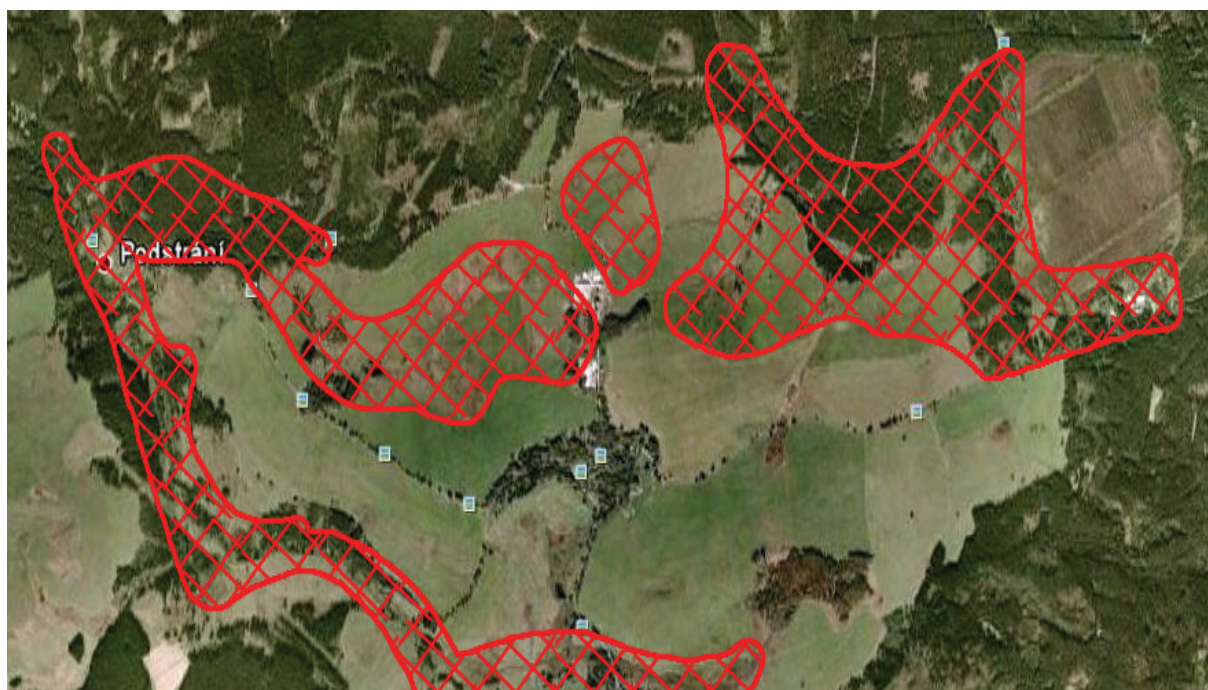
Tomíček, Kaláb, Lednická, Šefrna – Důl Jeroným v Čisté, Sjednocení značení důlních děl, HPVT Sekce T, Příbram 2010

Tomíček R. – Protokol o šetření archeologického nálezu ze 14.1.2011(Archiv NPÚ Loket)

Tomíček R. – Popis místa nálezu – štola prokop, Zpráva z 12.3.2011(Archiv NPÚ Loket)

Zárybnický M. – K montánně-archeologickému výzkumu úpraven na cínovou rudu v Horním Slavkově 1980 – 1985In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Brno, 236-245, (též Arnika, Dílo na potoce Stoka, roč.– 1981 č.5, a 1982, č.1)

Seznam obrázků:

Obr.1 – Místa předpokládaného rýžování cínové rudy v okolí Čisté.

Obr.2 – Rybníky a potoky v okolí Jeronýma.

Obr.3 - Profily ražených chodeb-sekce UR,
(foto Šefrna, 2009)

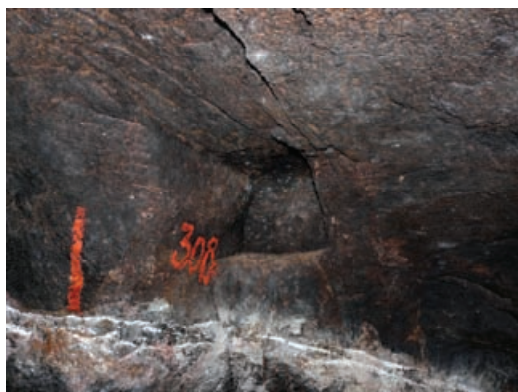
Obr.3a Chodba CH211)
(foto Kaláb 2009)

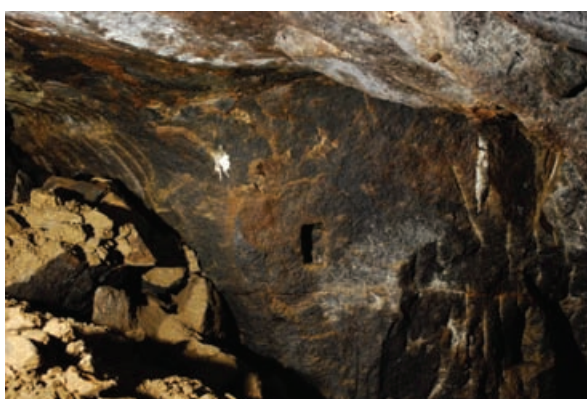
Obr.4 - Vrypy do stěny chodeb,
(foto Šefrna, 2001).

Obr.4a Vrypy do stropů komory
(foto Uhlík, 1998)

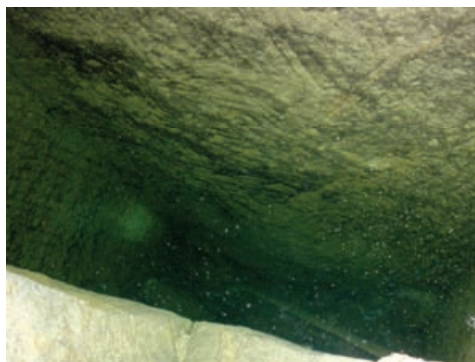
Obr.5 a 5a – Nika s protikusem ve stěnách komory K32, rozměr niky 25 x 25 cm (obě foto Tyller, 2011)

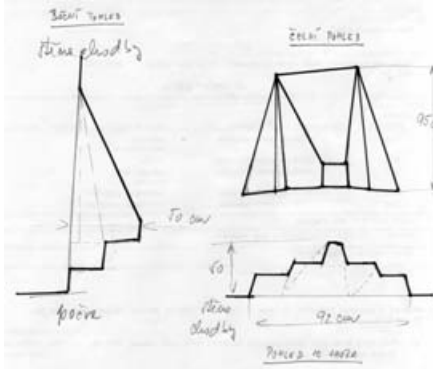
Obr.6 – samostatná nika v K 5, (foto Kaláb, 2009)

Obr.7 Nika se světlem (foto Uhlík, 1998),

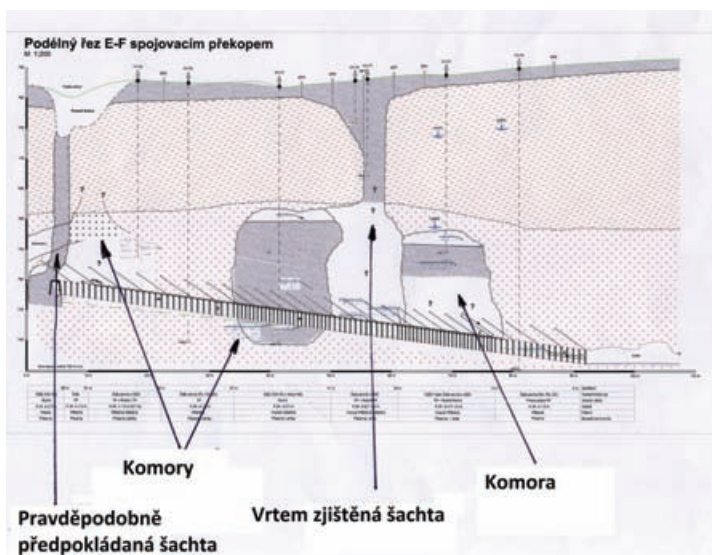
Obr.8 a 8a – Tesaný komín VK1.(vlevo foto Kuncová, 2011, vpravo foto Babka 2011)

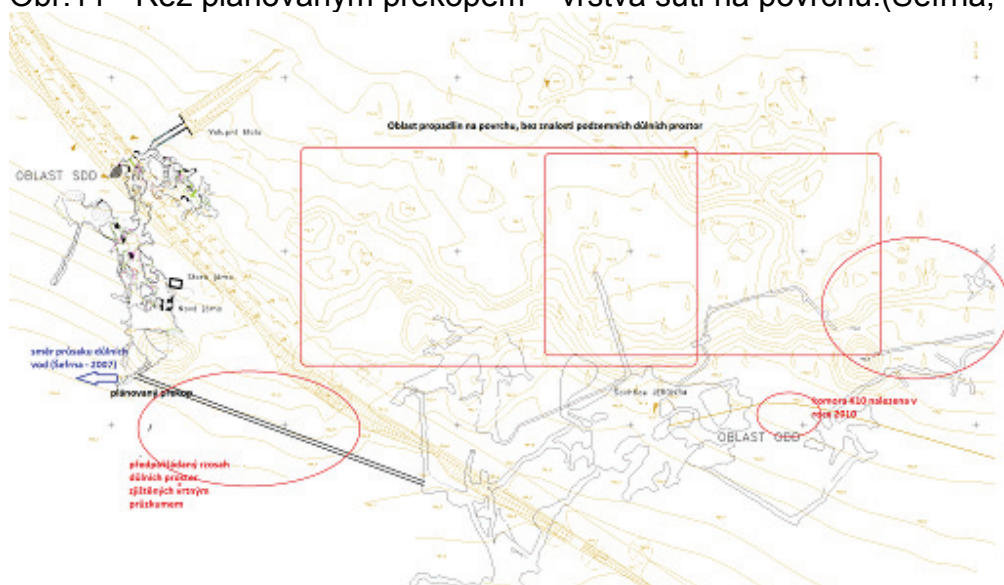
Obr. – 9 a 9a – Výklenek v CH211(foto Babka, 2011)

Obr.10 – Začerněné stropy komor.(foto Klier, 2009)

Obr.11 - Řez plánovaným překopem – vrstva sutí na povrchu.(Šefrna, 2011)

Obr.12 – Mapka zjištěných podzemních prostor a propadů na povrchu.

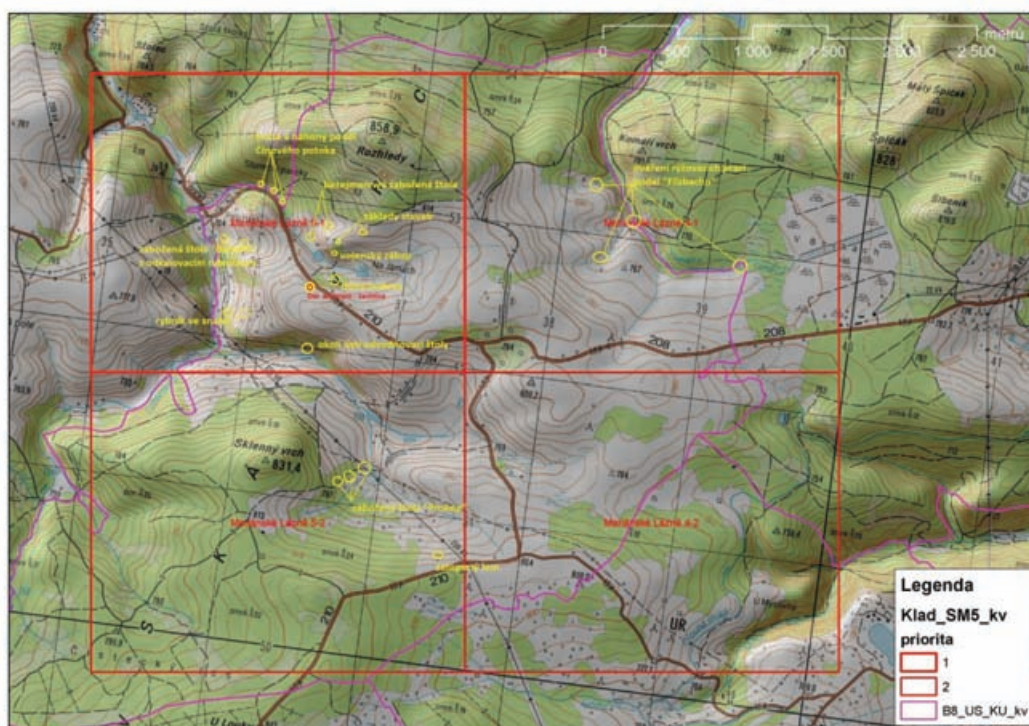
Obr. 13 a 13a - Povrchové anomálie na bezejmenném návrší nad Jeronýmem. Vlevo základy neznámé budovy, vpravo vojenský okop. (foto Tomíček R. 2010) – viz.obr.č.16

Obr. 14 – Jedno z nalezených koryt (foto Tomíček R., 2011)

Obr.15 - Dřevěná výdřeva (foto Šefrna, 2004).

Obr.16 – Lokality pro montánně-historický výzkum u dolu Jeroným v Čisté.(Tomíček, Malina, NPÚ Loket, 2011)